

РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНА ПЕДАГОГІКА ТА ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

МЕТОДИКА ДІАГНОСТИКИ РІВНЯ ТВОРЧОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ УЧНІВ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ

METHOD OF DIAGNOSTICS OF THE LEVEL OF CREATIVE SELF-REALIZATION OF PUPILS OF SECONDARY SCHOOL

У статті представлено методику діагностики рівня творчої самореалізації учнів основної школи. Діагностичний інструментарій конкретизовано сукупністю традиційних та інноваційних психолого-педагогічних методик. Охарактеризовані авторські методики, що полегшують визначення рівня творчої самореалізації учнів, оцінку їхніх особистісних якостей, дослідження мотивації респондентів до творчої самореалізації (анкета-конкретизація «Творча самореалізація – це...», гра «Ситуація успіху», діагностична карта «Оцінка готовності учня основної школи до участі у проєктній діяльності», анкета «Визначення мотивів участі в проєктній діяльності»). Для визначення рівня творчої самореалізації учнів основної школи розроблено критерії та рівні їх сформованості. Визначено методи, що сприяють реалізації виділених критеріїв.

Ключові слова: творча самореалізація, учень основної школи, рівні, критерії, показники, творчість, методика діагностики.

В статье представлена методика диагностики уровня творческой самореализации учащихся основной школы. Диагностический инструментарий конкретизирован совокупностью традиционных и инновационных психолого-педагогических методик. Охарактеризованы авторские методики, облегчающие определение уровня творческой самореализации учащихся, оценку их личностных качеств, исследование мотивации респондентов к творческой самореализации (анкета-конкретизация «Творческая самореализация – это...», игра «Ситуация успеха», диагностическая карта «Оценка

готовности ученика основной школы к участию в проектной деятельности», анкета» Определение мотивов участия в проектной деятельности»). Для определения уровня творческой самореализации учащихся основной школы разработаны критерии и уровни их сформированности. Определены методы, способствующие реализации выделенных критериев.

Ключевые слова: творческая самореализация, ученик основной школы, уровни, критерии, показатели, творчество, методика диагностики.

The article presents a methodology for diagnosing the level of creative self-realization of pupils of the secondary school. Diagnostic tools are specified by a combination of traditional and innovative psychological and pedagogical techniques. It is characterized author's methods that facilitate determination of the level of students' creative self-realization, assessment of their personal qualities, research of motivation of respondents for creative self-realization (questionnaire-specification «Creative self-realization is...», game «Situation of success», diagnostic card «Assessment of the readiness of the student of the secondary school to participation in project activity», questionnaire «Determination of motives of participation in project activity»). It has been developed the criteria and levels of the formation to determine the level of creative self-realization of pupils in the secondary school. It is determined the methods that promote the implementation of selected criteria.

Key words: creative self-realization, pupil of the secondary school, levels, criteria, indicators, creativity, method of diagnostics.

УДК 371.134:78

Жозе да Коста Г.О.,
аспірант кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

Постановка проблеми. Формування нової гуманістичної свідомості українського суспільства та його інтеграція в європейську спільноту актуалізує значущість проблеми творчої самореалізації, що є необхідним атрибутом життєдіяльності сучасної особистості. Зміни, які відбуваються в системі освіти і науки України, зумовили попит на обдаровану особистість, яка нестандартно мислить, творчо активна, різнобічно розвинена, тобто на новий тип інтелігенції. Пріоритетом освіти в сучасній школі згідно з новим Законом про освіту (2017) є посилення творчого складника в змісті всіх освітніх галузей і принципова орієнтація учнів на розвиток творчості. Особливо актуальною є ця проблема для учнів основної школи, оскільки тільки учень, орієнтований на неперервну особистісну

та творчу самореалізацію, здатен самореалізуватися в житті. Підвищення рівня творчої самореалізації учнів основної школи передбачає розробку діагностичного інструментарію, конкретизованого традиційними та інноваційними методиками.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сучасному етапі розвитку науки і освіти дослідження в галузі становлення творчої особистості набувають особливої актуальності і стають найважливішим напрямком емпіричних пошуків і науково-теоретичних досліджень. На даний час досить повно розроблені психологічні аспекти творчості (Д. Гілфорд, Я.О. Пономарьов, Б.М. Теплов, П. Торренс, В.Д. Шадріков); створено теоретичні передумови для вивчення природи творчого потенціалу особистості, його діагностики

та розвитку в шкільному віці (Д.Б. Богоявленська, В.Н. Дружинін, А.М. Матюшкін, О.К. Тихоміров). Дана публікація поширює наукові погляди сучасних дослідників та пропонує авторську методику діагностики рівня творчої самореалізації учнів основної школи.

Творчість – це завжди привнесення в світ чогось нового. Сама людська індивідуальність унікальна і неповторна, і реалізація індивідуальності, тобто її пред'явлення іншим людям за допомогою соціально вироблених засобів, вже є творчим актом (внесення в світ нового, унікального, що раніше не існувало).

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми. Допомогти учням у процесі їх розвитку вийти на усвідомлення своєї індивідуальності, проявити цю індивідуальність у діяльності таким чином, який відповідає особливостям школяра та в той же час приймається суспільством, – це і означає розвиток творчого потенціалу. У зв'язку з тим, що проблема діагностики творчих здібностей найменше розроблена в даному науковому напрямку, поглиблене вивчення і розробка адекватних віковим особливостям школярів методів діагностики творчого потенціалу та засобів її розвитку набуває особливої актуальності.

Формулювання цілей статті: виділити та охарактеризувати комплекс методів, які дозволяють виявити рівень творчої самореалізації учнів основної школи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для визначення рівня творчої самореалізації учнів основної школи ми розробили критерії, рівні їх сформованості, показники, на основі яких проаналізували отримані відомості, а також методи, що сприяють реалізації виділених критеріїв. Розробка окреслених нормативів відбувалася з урахуванням специфічних особливостей досліджуваного процесу й відповідно до уявлень філософської, психолого-педагогічної наук про єдність сфери знань, почуттів і практичної діяльності.

Визначення критеріальної бази дослідження скориговано авторським розумінням сутності творчої самореалізації учнів основної школи, а також структурою самореалізації особистості. Нами було визначено такі критерії: інформаційно-когнітивний, рефлексивно-коригувальний, мотиваційно-пізнавальний та творчо-діяльнісний.

У підборі комплексу методів, які дозволяють виявити рівень творчої самореалізації учнів основної школи за розробленими нами критеріями та показниками, ми виходили із системного, діяльнісного та компетентнісного підходів до освіти й виховання учнів. Керуючись ними, ми сформували діагностичний комплекс, представлений сукупністю традиційних та інноваційних психолого-педагогічних методик, розроблених вітчизняними й зарубіжними дослідниками. Складену діагностичну про-

граму було доповнено авторськими методиками (тестами, анкетами, рольовими іграми), які дозволяють оцінити рівень творчої самореалізації учнів основної школи, характер їхньої творчої мотивації, а також рівень самореалізації школярів.

Так, методологічний інструментарій визначення рівня сформованості інформаційно-когнітивного критерію конкретизовано такими методами: аналіз, спостереження, бесіда, авторська анкета-конкретизація «Творча самореалізація – це...». Використовуючи ці методи, ми прагнули не лише констатувати рівень пізнань учнів у галузі творчого самоздійснення, але й з'ясувати значимість самореалізації в процесі особистісного розвитку учнів, поглибити їхні знання про сутність досліджуваного феномену, активізувати мотивацію учнів до усвідомленої творчої самореалізації. Так, за допомогою методу аналізу, використаного в процесі вивчення навчальних планів, навчальних програм, навчально-методичної літератури з основних предметів основної школи, ми намагалися з'ясувати значимість творчої самореалізації учнів у проектній діяльності, виявити рівень інформованості учнів та вчителів з проблеми творчої самореалізації, дослідити наявний підхід до вивчення та здійснення творчої самореалізації в проектній діяльності.

Застосований нами метод спостереження, який дозволяє вивчати сутність досліджуваного явища в природних умовах, передбачав:

1) виявлення особливостей творчої самореалізації учнів основної школи в освітньо-виховному процесі закладу загальної середньої освіти;

2) фіксацію змін рівня творчої самореалізації учнів основної школи внаслідок залучення учнів до проектної діяльності;

3) активізацію рефлексії, яка сприяє науковому обґрунтуванню зафіксованих відомостей.

Метод бесіди сприяв ефективному розв'язанню таких завдань:

1) з'ясування рівня знань у галузі творчої самореалізації учнів основної школи;

2) визначення учнівського інтересу до досліджуваної проблеми за допомогою аналізу відомостей, отриманих у відповідях на заздалегідь продумані поставлені питання;

3) обговорення доцільності впровадження системи творчої самореалізації учнів основної школи в проектній діяльності.

З метою визначення рівня усвідомлення учнями та вчителями феномену творчої самореалізації ми розробили авторську анкету-конкретизацію «Творча самореалізація – це...». Учасникам експерименту було запропоновано питання, давши відповіді на які, респонденти могли визначити власний рівень розуміння феномену «творча самореалізація». За допомогою цієї анкети було передбачено: виявити критичні підходи до про-

цесу й результату творчого самоздійснення учнів; визначити труднощі творчої самореалізації учнів основної школи; змодельювати методи, які активізують процес творчої самореалізації учнів основної школи в проектній діяльності. Відзначимо, що розроблений методичний комплекс не лише сприяє ефективному моніторингу рівня творчої самореалізації учнів основної школи в проектній діяльності, але й активізує творчий потенціал учнів, ініціює ефективне співробітництво вчителів і учнів, сприяє творчій самореалізації всіх учасників освітньо-виховного процесу.

Для визначення рівня сформованості рефлексивно-коригувального критерію було використано тест П. Торренса. «Двадцять тверджень про само відношення» (М. Куна, Т. Макпартленда) [1], модифікований варіант методики «Сходінки» Т.В. Дембо й С.Я. Рубінштейн [2], а також авторську гру «Ситуація успіху». Розроблений нами діагностичний комплекс орієнтований на виявлення в респондентів рівня сформованості навичок рефлексії й саморегуляції, розвинення вмінь оцінювати особистісні та професійні можливості, аналізувати Я-образ, вибудовувати позитивну Я-концепцію.

Діагностичний інструментарій сформованості мотиваційно-пізнавального критерію орієнтований на вивчення й аналіз рівня творчої самореалізації учнів та їх зацікавленість у проектній діяльності. Показниками даного критерію виступають: наявність пізнавальних інтересів, ступінь прагнення учнів до участі в різних видах проектної діяльності.

Його зміст конкретизовано модифікованою методикою вивчення мотивації навчання М.І. Лук'янової та Н.В. Калініної, модифікованим тестом-питальником А. Мехрабіана в редакції М.Ш. Магомед-Емінова, а також авторською анкетною «Визначення мотивів творчої самореалізації учнів».

Оскільки мотивація становить багатогранну комплексну характеристику, її дослідження передбачає різнобічний, цілісний аналіз. Такий аналіз стає можливим у контексті методики вивчення мотивації навчання М.І. Лук'янової та Н.В. Калініної. Змістовний бік пропонованої методики відображає сутність п'ятих обґрунтованих компонентів мотивації та взаємозв'язок між ними: наявність особистісного сенсу навчання, вираження конкретних мотивів (пізнавальних і соціальних, зовнішніх і внутрішніх, прагнення до досягнення успіху й до неприпустимості невдач), цілепокладання, реалізація домінуючих мотивів у поведінці, емоційний компонент. Використовувана методика виявляє потреби студентів, актуалізує їхні інтереси, цілі, наміри, проявляє емоційний стан респондентів. Ця методика сприяє вивченню взаємозв'язку мотивації навчання, ціннісних установок учнів у процесі проектної діяльності, мотивації досягнення успіху.

Оскільки основним віковим мотивом учнів основної школи є мотив досягнення, пов'язаний з праг-

ненням досягати успіху, уникати невдач, зберігати самоповагу й самооцінку, ми вважали за доцільне вивчити мотивацію успіху учнів. Для цього було використано модифікований тест-питальник А. Мехрабіана в редакції М. Ш. Магомед-Емінова «Вимірювання мотивації досягнень» [4]. Цей тест призначений для діагностики двох узагальнених стійких мотивів особистості – мотиву прагнення до успіху та мотиву уникнення невдачі. При цьому оцінюють, який із цих двох мотивів у випробуваного домінує.

Розроблений нами варіант авторської анкети «Визначення мотивів участі у проектній діяльності» актуалізує значимість мотивів творчої діяльності учнів основної школи, які ініціюють прояв і розвиток потреб, інтересів, здібностей школярів. Питання цієї анкети було складено з урахуванням вікових особливостей учнів. Заповнені анкети дозволяють з'ясувати пізнавальні інтереси учнів, виявити причини, які викликають труднощі творчої самореалізації школярів, а також визначити методи їх ліквідації. Ця анкета дозволяє також констатувати рівень активності учнів у формуванні, усвідомленні й досягненні цілей власної творчої діяльності.

Творчо-діяльнісний критерій висвітлює рівень засвоєння та застосування учнями набутих умінь та навичок у різних видах проектної діяльності. Показниками цього критерію є: міра сформованості умінь у різних видах проектної діяльності, ступінь творчих проявів у різних видах проектної діяльності, здатність до створення власних проектів. Для визначення рівня сформованості творчо-діялісного критерію ми використали тест «Самооцінка творчого потенціалу особистості», мікروتвір-самохарактеристику «Я – творча особистість», авторську діагностичну карту «Оцінка готовності учня основної школи до участі у проектній діяльності». Метою цих методів було визначення творчого потенціалу учнів основної школи, конкретизованого проявом інтелектуальної й творчої ініціативи у створенні нового за допомогою колективної та індивідуальної діяльності.

Тест «Самооцінка творчого потенціалу особистості» орієнтований на визначення рівня творчої свідомості респондентів, що проявляється в здатності учнів до активної діяльності. За допомогою цього тесту визначають мотивацію респондента на творчу діяльність, констатують рівень прояву його творчого потенціалу, оцінюють сформованість навичок самостійності в досягненні результатів.

Звернення на цьому етапі дослідження до методу «мікروتвір-самохарактеристика» також не є випадковим, оскільки за допомогою цього методу було не лише визначено наявність у респондентів навичок творчої уяви, але й діагностовано рівень зрілості їхніх суджень, широту кругозору, творчу позицію. Окрім діагностичних, цей метод виконує освітні, розвивальні, виховні функції, мотивує

учнів до свідомої діяльності, дисциплінує думку, розвиває творчу уяву, фантазію.

Висновки. З метою визначення рівня готовності учня основної школи до творчо орієнтованої проектної діяльності ми розробили діагностичну карту, характерними рисами якої є інформативність, змістовність, функціональність. Вважаємо цей метод доволі ефективним, оскільки діагностична карта розкриває проблеми, актуалізує можливості й ініціює бажання учнів до творчої самореалізації.

Загалом розроблені нами методи реалізації виділених критеріїв сприяють діагностиці респондентів, активізують у них рефлексивні процеси, ініціюють особистісне та творче зростання всіх учасників експерименту. Таким чином, розроблений нами діагностичний інструментарій, конкретизований сукупністю традиційних та інноваційних психолого-педагогічних методик, сприяє визначенню рівня творчої самореалізації учнів основної школи в проектній діяльності. Використання таких авторських методик, як анкета-конкретизація «Творча самореалізація – це...», авторська гра «Ситуація успіху», діагностична карта «Оцінка готовності

учня основної школи до участі у проектній діяльності», анкета «Визначення мотивів участі у проектній діяльності» сприяє ефективному оцінюванню існуючого рівня творчої самореалізації учнів основної школи в освітньо-виховному середовищі школи, активізує процесуальний бік процесу, що досліджується.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Барко В.І., Панок В.Г., Лазаревський С.В. Креативність та її діагностика. Обдарована дитина. 2001. № 6. С. 22–27.
2. Булка Н.І. Діагностика вербального творчого мислення. Обдарована дитина. 2001. № 8. С. 13–21.
3. Губенко О.В. Психологічна діагностика й активізація у старшокласників й молоді творчих науково-технічних здібностей: науково-методичний посібник. Київ: Педагогічна думка, 2016. 228 с.
4. Дмитрієва С.М., Гаврилова Н.В. Методи дослідження творчих здібностей школярів: Посібник-практикум. Житомир, 2002. 40 с.
5. Комісаренко Н.О. Творча самореалізація учнів у позакласній діяльності сільської школи: дисс. ... канд. пед. наук. Київ, 2003. 190 с.